

ПОСТАТІ

УДК [329.14(477):929М.МЕЛЕНЕВСЬКИЙ]"19"

DOI: 10.33402/nd.2022-10-224-245

Іван ПАТЕР

доктор історичних наук, професор

головний науковий співробітник відділу новітньої історії

Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4340-7735>

e-mail: I.Pater@nas.gov.ua

«ПРОДАЖНОЮ ЛЮДИНОЮ ВІН НЕ БУВ»

(штрихи до політичного портрета Мар'яна Меленевського)

Мар'ян Меленевський

Розглянуто початок революційної діяльності Мар'яна Меленевського, його участь у студентських рухах, селянських страйках, заснуванні організації сільських робітників, поширенні агітаційних матеріалів серед селян із закликом відстоювати свої економічні права, за що відбував заслання. Наголошено на тісній співпраці з Українською соціалістичною партією, її матеріальній підтримці та визнанні програми, простежено також його доволі значне фінансування Революційної української партії, активну діяльність у її Закордонному комітеті. Зауважемо розходження між політемігрантами-ерупістами та Центральним комітетом РУП у Наддніпрянщині в питанні статусу партії: щодо об'єднання з Російською соціал-демократичною робітничою партією (РСДРП) чи збереження повної партійної самостійності організації.

Стверджено, що негачія групою М. Меленевського національного принципу в українському робітничому русі та гасла автономії України призвели до розколу РУП на дві організації – Українську соціал-демократичну спілку й Українську соціал-демократичну робітничу партію. Закцентовано на злитті Спілки із РСДРП, її переході на позиції класової боротьби, нехтуванні спілчанами національного чинника, невизнанні постулату самостійності України. Відзначено найбільший успіх діяльності Спілки у виборах до II Державної думи 1907 р. та її розгром у часи реакції за доносом провокаторів, арешти її членів, невдалу спробу Меленевського відродити діяльність організації за кордоном та в Україні.

Розкрито активну діяльність Меленевського у створеному з вибухом Першої світової війни Союзу визволення України. Наголошено на його співавторстві відозв СВУ до європейських народів, проведенні великої інформаційно-дипломатичної роботи у Чорноморсько-балканському регіоні, зокрема в Туреччині, на спробі використати її як плацдарм для українських повстанських акцій на Чорноморському узбережжі, його співпраці з турецькими урядовими чинниками та визнанні самостійницько-державницьких стремлінь українців.

Показано негативне ставлення російських соціал-демократів до державницьких ідей Меленевського, висвітлено його орієнтацію тільки на власні національні сили у здобутті

державної незалежності України. Зазначено, що, вітаючи лютневу революцію в Росії, він сподівався на повне визволення українського народу від московського деспотизму, відмовився від участі в роботі гетьманського уряду. Висвітлено його дипломатичну діяльність, працю в різних радянських торгових і кооперативних представництвах у Лондоні. Показано необґрунтованість першого та другого арештів М. Меленевського й винесення йому відповідними судовими органами СРСР розстрільного вироку.

Ключові слова: Мар'ян Меленевський, Спілка, СВУ, більшовики, торгові та кооперативні представництва.

Мар'ян Меленевський – один із визначних діячів українського національно-визвольного руху початку ХХ ст. У революційній діяльності він пройшов складний шлях становлення як політика: від самостійництва до класової боротьби, визнання державницьких постулатів України та згодом відкритої підтримки більшовиків і трагічного закінчення життя. Його життєпис може стати повчальним для багатьох сучасних громадських діячів, які інколи не можуть визначити своїх політичних орієнтирів. Мета статті – заповнити окремі прогалини в діяльності М. Меленевського, передусім у дослідженні його праці в Союзі визволення України (СВУ).

Політичну діяльність М. Меленевського висвітлено недостатньо. Найперше потрібно назвати праці його сучасників: Осипа Гермайзе¹, Володимира Дорошенка², Дмитра Дорошенка³, Олександра Скорописа-Йолтуховського⁴, Володимира Левинського⁵, Романа Роздольського⁶ й ін. У сучасній українській історіографії з'явилася низка видань, у яких висвітлено різноманітні сторони політичної, дипломатичної та кооперативної праці М. Меленевського, а також окремі факти й епізоди з його особистого життя. Це – публікації Володимира Головченка⁷, Ярослава Дашкевича⁸, В. Колесник (ім'я не встановлено)⁹, Юлії Назарук¹⁰, Івана Патера¹¹,

¹ Гермайзе О. Нариси з історії революційного руху на Україні. Київ, 1926.

² Дорошенко В. Відповідь напасникам. Відень, 1917.

³ Дорошенко Д. З історії української політичної думки за часів світової війни. Прага, 1936.

⁴ Скоропис-Йолтуховський О. Мої «злочини». *Хліборобська Україна*. Відень, 1920–1921. Кн. 2. Ч. II–IV.

⁵ Левинський В. Наддніпрянська політична еміграція у Львові в рр. 1904–1905. *Симон Петлюра в молодості. Збірка споминів*. Львів, 1936. С. 78–85.

⁶ Роздольський Р. До історії «Союзу визволення України». *Український самостійник*. Мюнхен, 1969. № 1, № 2.

⁷ Головченко В. Політичний портрет Мар'яна Меленевського. *Київська старина*. 2000. № 4.

⁸ Дашкевич Я. Турецько-українські взаємовідносини в першій половині ХХ століття. Інформаційні стосунки: національний аспект. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/37064/04-Dashkevich.pdf>

⁹ Колесник В. Українська соціалістична партія. Створення, програмно-тематичні засади, діяльність. *Історичний журнал*. Київ, 2004. № 8. С. 84–90.

¹⁰ Назарук Ю. Друга еміграційна доба життя і діяльності Олександра Скорописа-Йолтуховського (напередодні та після початку Першої світової війни). *Наукові записки Національного університету «Острозька Академія». Історичні науки*. 2007. Вип. 9. С. 256–267.

¹¹ Патер І. Союз визволення України: проблеми державності і соборності. Львів, 2000.

Олександра Федюкова¹², Наталії Харченко¹³, а також праця австрійського історика Біля Вольфдітера (Bihla Wolfdietera)¹⁴ та матеріали зі збірника документів «Ereignisse in der Ukraine 1914–1922 deren Bedeutung und historische Hintergründe / von T. Hornikiewicz. Philadelphia, 1966. Band I»¹⁵. Важливою допомогою у написанні статті стали документи архівів: Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України, Канадського архіву Library and Archives Canada (LAC). R-2297-O-3-E, Центрального державного історичного архіву України у Львові, а також матеріали тогочасних періодичних видань: «Вістника Союзу визволення України», «Вістника політики, літератури й життя», «Вільного слова», «Діла», «Нашого голосу».

Мар'ян Меленевський народився 15 липня 1878 р. у с. Федюківка, тодішнього Таращанського повіту Київської губернії (тепер – Лисянський р-н Черкаської обл.) у родині великого землевласника (батько мав у Таращанському повіті 1 500 десятин землі), походив зі старої української шляхти, був римо-католицького віросповідання. За соціальним походженням Меленевський належав до тих кіл, що й Володимир Антонович, В'ячеслав Липинський, Тадей Рильський, Лев Юркевич та ін.

Вчився у Київській 2-й гімназії, яку закінчив 1896 р., і вступив до Ново-олександрівського інституту сільського господарства й лісництва в тодішньому Польському Царстві, з якого в 1898 р. був відрахований за участь у студентських рухах¹⁶.

На початку 1899 р. М. Меленевський заснував Групу сільських робітників соціал-демократів Київської губернії, яка проіснувала недовго. Вже у травні цього ж року її провідника заарештували в Києві за участь у вуличній студентській демонстрації, але незабаром звільнили.

Діяльність цієї організації виявилася в поширенні відозви «До сільських робітників» авторства М. Меленевського, у якій закликали їх за допомогою страйків відстоювати свої економічні та соціальні права. З метою агітації він використовував газети російських соціал-демократів «Вперед» і «Рабочая мысль», а також «Програму соціал-демократії» групи Української соціал-демократії¹⁷. Аналізуючи діяльність Групи сільських робітників, можна стверджувати, що вона акцентувала увагу на вирішенні соціальних проблем, оминаючи питання національно-визвольної боротьби. Так, М. Меленевський уже на цьому етапі революційної діяльності не виявляв прихильності до національних форм соціал-демократичного руху, а створена Група сільських робітників репрезентувала інтернаціональний напрям в українському марксізмі¹⁸.

¹² Федюков О. Українська соціал-демократична спілка на початку ХХ ст.: у пошуках ідейно-політичної ідентичності. Кам'янець-Подільський, 2017.

¹³ Харченко Н. «Я намагався совісно виконувати свої обов'язки громадянина УСРР...» *Реабілітований історією. Харківська область*. Київ; Харків, 2005. Кн. 1. Ч. 1.

¹⁴ Bihl Wolfdieter. Österreich-Ungarn und der «Bund zur Befreiung der Ukraine». *Österreich und Europa. Festgabe für Hugo Hantch zum 70. Geburtstag*. Graz; Wien; Köln, 1965.

¹⁵ Ereignisse in der Ukraine 1914–1922 deren Bedeutung und historische Hintergründe / Von T. Hornikiewicz. Philadelphia, 1966. Band I.

¹⁶ Гермайзе О. Нариси з історії революційного руху... С. 46–49.

¹⁷ Головченко В. Політичний портрет Мар'яна Меленевського. *Київська старина*. 2000. № 4. С. 97.

¹⁸ Федюков О. Українська соціал-демократична спілка на початку ХХ ст.: у пошуках ідейно-політичної ідентичності. Кам'янець-Подільський, 2017. С. 108.

Будучи людиною «польської культури», Меленевський підтримав матеріально майже цілком віддавши отриману від батька спадщину на справу революції, створену 1900 р. Українську соціалістичну партію (УСП). А залишки коштів пізніше спрямував на Революційну українську партію (РУП)¹⁹.

Мар'ян Меленевський тісно співпрацював із УСП, зокрема з її лідером Богданом Ярошевським. Програма партії наслідувала програмні засади Польської партії соціалістичної (ППС), тісно пов'язуючи національне й соціальне питання, поєднуючи елементи самостійництва зі соціалістичними ідеями²⁰. УСП виходила з таких міркувань: оскільки гніт в Україні «є трикратний – економічний, політичний та національний», то й «визволення мусить бути повне»²¹.

Мар'ян Меленевський придумав досить своєрідну форму партійної агітації. Дмитро Дорошенко зазначав, що для поширення селами Київщини революційної літератури він їздив коляскою, запряженою четвіркою коней, розкидаючи по дорозі та селянських хатах прокламації, за що влітку 1900 р.* як піднаглядний поліції в адміністративному порядку був засланий на 2 роки до Вологодської губернії²².

Відбувши заслання, Меленевський виїхав до Львова, звідки часто навідувався до Києва, де жив нелегально під чужим паспортом. Після перенесення видавничої діяльності РУП із Чернівців до Львова сюди щораз більше стала напливати українська революційна еміграція, переважно ерупісти. Зі січня 1903 р. тут перебував Закордонний комітет РУП, а також тимчасово або постійно чимало членів партії, серед них і М. Меленевський. Відносно стійке керівне ядро партійними справами сформувалося у Львові 1904 р. і складалося з Євгена і Катерини Голіцинських, Олександра Скорописа-Йолтуховського, Мар'яна Меленевського й Михайла Ткаченка²³.

Варто відзначити, що в листопаді 1904 р. до Галичини приїхали Симон Петлюра і Прокіп Понятенко, які також увійшли до Закордонного комітету РУП. До роботи в ньому долучалися й особи, які через різні обставини опинялися у Львові на короткий час: Михайло Русов, Володимир Дорошенко, Дмитро Дорошенко та деякі інші рупівці. Закордонний комітет РУП, члени якого водночас були співробітниками редакцій партійних видань, перетворився на впливову партійну установу, що здійснювала ідейно-теоретичну, видавничу й організаційну діяльність. Закордонний комітет мав авторитет у партії, рівнозначний із впливом Центрального (ЦК)²⁴.

Загалом серед політемігрантів-ерупістів у Львові тоді панували настрої до об'єднання з РСДП (Російська соціал-демократичною партія), а ЦК РУП, що перебував у Наддніпрянщині, дотримувався інших поглядів, тобто стояв за повну самостійність партійної організації. Непорозуміння між Закордонним і Центральним комітетами мав усунути другий з'їзд, скликаний під кінець 1904 р., який був досить чисельним. Він тривав довго, дискусії велися безконечно. Меленевський та утворена навколо

¹⁹ Дорошенко Д. З історії української політичної думки... С. 38.

²⁰ Колесник В. Українська соціалістична партія... С. 87.

²¹ Створення українських політичних партій. Українська соціалістична партія. URL: eshool.dn.ua

* У Д. Дорошенка подано неправильний рік арешту Меленевського – 1901.

²² Дорошенко Д. З історії української політичної думки... С. 38.

²³ Левинський В. Наддніпрянська політична еміграція... С. 78–79.

²⁴ Федюков О. Українська соціал-демократична спілка... С. 114–115.

нього група виявляла невдоволення національно-політичним моментом у робітничому русі, а Микола Порш, що репрезентував ЦК партії, ставив його на перший план. Він висував принцип національної організації пролетаріату в робітничому русі й гасло автономії України – його лінія перемогла. Група Меленевського покинула з'їзд, який розділювався. Після виходу групи Баска–Меленевського з партії фактичний провід залишився в руках Порша та його співробітників, які з виїздом свого лідера в Україну творили у Львові Закордонний комітет партії²⁵.

Отже, на початку 1905 р. розкол у РУП став dokonаним фактом. Із партії виокремилася група на чолі з М. Меленевським, яка 12 січня 1905 р. перетворилася на т. зв. Спілку (Українську соціал-демократичну спілку). Більшість членів РУП, однак, залишилися у старій організації, яка від грудня 1905 р., коли в Києві відбувся другий з'їзд, реорганізувалася в УСДРП (Українську соціал-демократичну робітничу партію).

До Меленевського–Баска як фундаторів Спілки приєдналися Петро Канівець («Кавун»), Віктор Мазуренко («Карась»), а згодом і Олександр Скоропис-Йолтуховський. Власне, ті, що згрупувалися навколо Баска, особливо відстоювали злиття з РСДРП, протиставляючи себе «буржуазним радикалам»²⁶, тобто тим, які обстоювали постулат самостійної України.

На початку революції 1905 р. спілчани опублікували низку видань, де відстоювали революційні політичні зміни в Росії. У брошурі Івана Гильки (Мар'яна Меленевського) «Про державний лад», як і в інших спілчанських публікаціях, вимоги соціал-демократів передбачали ліквідацію самодержавного ладу, скликання Установчих зборів і демократизацію політичного ладу Росії, проте вони не ставили завдання перебудувати її на федеративних засадах і надати національно-територіальну автономію націям, які входили до її складу²⁷.

Спілка перейшла на позиції класової боротьби, відділилася від українських мас і тим самим приречла себе на невдачу. Національний момент для спілчан відходив на другий план, відіграючи фактично допоміжну роль, коли доводилося мати якусь справу з робітниками-українцями. Тому 1906 р., коли виникла проблема консолідації партій і спілок Росії в єдину марксистську партію, провідники Української соціал-демократичної спілки чітко наголосили на своїй інтернаціоналістській позиції. Зрозуміло, що цілком щирим, виглядали твердження Баска в 1906 р. на IV об'єднавчому з'їзді РСДРП у Стокгольмі, що УСДРП «нежиттєздатна, бо український пролетаріат зовсім обрусів і членам партії, що працюють серед нього доводиться спершу навчати його української мови»²⁸. Проте національний момент у частини еруптивців переміг, УСДРП залишилася самостійною організацією, а спілчани стали автономною структурою РСДРП. Спілка прагнула створення централізованої пролетарської партії Росії, тісно співпрацювала з діячами російської соціал-демократії, маневруючи між більшовиками й меншовиками, та з жидівським Бундом.

Часопис «Діло», пресовий орган галицьких націонал-демократів, піддавав гострій критиці діяльність українських соціал-демократів у Наддніпрянщині, зазначивши, що

²⁵ Федюков О. Українська соціал-демократична спілка... С. 80–81.

²⁶ Гермайзе О. Нариси з історії революційного руху... С. 250.

²⁷ Федюков О. Українська соціал-демократична спілка... С. 117.

²⁸ Головченко В. Політичний портрет Мар'яна Меленевського. С. 100.

вони «прозвали себе “українською спілкою російської соціальної демократії”», засвідчивши цим себе «лише за частину одної організаційної цілості», не визнавали навіть теоретично українського національного питання, називали його «неіснуючим» і в пропагандивній роботі стояли на становищі «об’єднуючої всеросійщини». Тому надніпрянські соціал-демократи поборювали будь-які національні змагання інших українських партій, клеймили їх «шкідливими» як для справи пролетаріату, так і для свободи в Росії загалом. Галичани, наголошуючи на запереченні Українською соціал-демократичною спілкою національного питання як самостійної політичної справи, закликали інші українські партії не об’єднуватися зі соціал-демократами Спілки, стояти осторонь, поки вони «поклоняються чужим богам і поки супроти політичної судьби власного народу як нації стоять на становищі ідеферантизму (байдужості) або повної негачії (заперечення)»²⁹.

Із січня 1905 р. Спілка видавала у Львові місячник «Правда», який від літа того ж року був перенесений до Одеси, де виходив уже нелегально й російською мовою, а також опублікувала низку пропагандивних брошур українською і російською. Найбільшого успіху добилася під час виборів до II Державної думи в січні 1907 р., коли завдяки всебічній допомозі РСДРП провела 6 депутатів із загальної кількості 103 від українських губерній³⁰.

У часи реакції, після розпуску II Державної думи в червні 1907 р., усі важливіші установи Спілки за доносом провокаторів розгромила поліція. Заарештовано майже всіх її членів Головного комітету (Арнольда Ріша (Arnold Risch), Йосипа Сорокера, Михайла Ткаченка й ін.) і вислано на заслання. У 1908 р. організація майже перестала існувати³¹.

У кінці 1908 р. Меленевський зробив спробу відродити Спілку за кордоном. За його ініціативи були організовані «групи допомоги» в Цюриху, Женеві, Парижі, Відні, Львові, що мали сприяти їй у відновленні діяльності. У Відні розпочато видання «Правды» за редакцією Льва Троцького-Бронштейна³².

У лютому 1909 р. Меленевський приїхав до Росії і самостійно налагодив зв’язки з місцевими гуртками Спілки на Волині та Поділлі. Повернувшись до Львова, він вислав їм літературу. У травні 1912 р. видав відозву «До всіх спілчан» – останній документ від імені Спілки³³. Більшість членів організації перед війною перейшла до російської соціал-демократії та Бунду, а національно українські елементи повернулися переважно до УСДРП.

Варто зазначити, що Меленевський, як і Скоропис-Йолтуховський, які ніколи не почувалися «зрадниками українства», створюючи Спілку, вірили в українськість «пролетарсько-сільської» і «селянсько-демократичної» маси, лиш би вона була політично й соціально свідомою. Проте незабаром переконалися, що насправді принесло розширення діяльності Спілки, яке фатально відривало її від українського ґрунту, скеровуючи «по лінії общерусской роботи і культури»³⁴. Тому її члени, яким українство

²⁹ Нова українська партія. *Діло*. 1905. 17 (30) червня.

³⁰ Головченко В. Політичний портрет Мар’яна Меленевського. С. 100.

³¹ Дорошенко Д. З історії української політичної думки... С. 23.

³² Там само.

³³ Гермайзе О. Нариси з історії революційного руху... С. 282.

³⁴ Там само. С. 280.

все-таки було дороге, помалу відходили від неї і поверталися до УСДРП, колишньої РУП, з якою порвали. Інакше й не могло бути, коли, за словами О. Гермайзе, «місцеві організації Спілки так само, як і центр, що складався часто не з українців, міг боротися й боровся іноді не тільки з дрібнобуржуазним радикалізмом, але і з самою ідеєю українського відродження»³⁵. Із виходом українських національних елементів Спілка все більше ставала звичайною російсько-жидівською організацією територіального штибу.

Восени 1911 р. до УСДРП знову приєднався М. Меленевський, опублікувавши в «Нашому голосі»* (ч. 11–12) статтю під партійним псевдонімом Басок «До роботи через єднання». У ній подано огляд діяльності Спілки, й вона була актом ідейного повернення Меленевського до колишніх товаришів із РУП. Він відзначав заслуги організації в українському революційному русі: «... носячи назву української та ведучи переважно агітаційну роботу в українській мові, крім соціально-політичного освідомлення несвідомих широких українських мас, Спілка підготувала їх, не гальмуючи тим головних змагань революції, до освідомлення національного... процес зросту свідомого українства в робітничих і селянських масах, який зараз так широко розлився по всій Україні, міг початись тільки на виораному революцією – і в значній мірі безпосередньо роботою Спілки – лані»³⁶. Меленевський визнавав недостатні старання спілчан щодо українських вимог, а також свою провину, що «перший колись підняв руку за розкол, розкол в старій ще РУП», закликав до «єдності інтернаціонального робітництва»³⁷.

Як видно, з одного боку, у свідомості Меленевського переважала думка про «єдність интернаціонального пролетаріату», яка відводила українству роль допоміжного засобу для втілення цієї єдності на українських землях. Із другого – перед ним поставала ідея національно-відродженої вільної і незалежної України, яка сама могла би вирішити й упорядкувати свої соціально-економічні проблеми³⁸.

Із припиненням виходу в кінці 1911 р. «Нашого голосу» партійне життя фактично завмерло і, незважаючи на формальне об'єднання колишніх спілчан із УСДРП у 1912 р., сама партія перестала існувати.

Свідченням повернення М. Меленевського на самостійницькі позиції стала оприлюднена на Базельському конгресі Другого интернаціоналу (24–25 листопада 1912 р.) «Відозва українських соціал-демократичних партій Росії й Австрії», яку він підписав від Закордонного комітету Спілки, від ЦК УСДРП – Дмитро Донцов, від Виконкому УСДП Галичини – Порфир Буняк і Володимир Левинський. У ній підписанти протестували проти війни й урочисто оголошували, що «на випадок військового зіткнення Австрії з Росією нашим головним завданням буде воювати проти нашого одвічного ворога, проти російського царату»³⁹.

У 1913 р. М. Меленевський разом з О. Скорописом-Йолтуховським перебував у Лондоні у справах Українського комітету, головною метою якого було добиватися

³⁵ Гермайзе О. Нариси з історії революційного руху... С. 282.

* «Наш голос» – місячник, спільний орган УСДРП і УСДП, виходив у Львові з листопада 1910 р. до кінця 1911 р. коштом Л. Юркевича.

³⁶ Басок [Меленевський М.]. До роботи через єднання. *Наш Голос*. 1911. Ч. 11–12. С. 505.

³⁷ Там само. С. 507.

³⁸ Дорошенко Д. З історії української політичної думки... С. 39.

³⁹ Головченко В. Політичний портрет Мар'яна Меленевського. С. 102.

справедливого висвітлення української справи в Англії та спонукати англійську громадськість більше нею займатися і цікавитися⁴⁰. У Лондоні Меленевський також налагодив зв'язки з більшістю місцевих кооперативних спілок і невдовзі відкрив у них мережу українських кооперативних представництв⁴¹.

Вибух Першої світової війни застав М. Меленевського у Лондоні, де йому разом з О. Скорописом-Йолтуховським, незважаючи на певні перешкоди, вдалося добитися у німецькому посольстві спеціального документа з проханням до німецьких військових і цивільних властей «не робити ніяких перепон панам, які удаються до Австрії з пашпортами на ім'я М[еленевського] і Скорописа»⁴².

Діставшись до Відня та отримавши в Міністерстві закордонних справ (МЗС) Австро-Угорщини координати референта українських справ консула Еммануїла Урбаса (Emmanuel Urbas), Меленевський і Скоропис уже наступного дня виклали йому свої плани – ініціювання революції в межах підросійської України. Зрозумівши, що такі завдання занадто віддалені від тодішньої реальності, консул запропонував їм приєднатися до вже наявної організації – Союзу визволення України⁴³.

Утворений 4 серпня 1914 р. у Львові, СВУ основним постулатом проголосив державну незалежність і соборність України, а їхню реалізацію пов'язував із поразкою Росії у війні та поваленням царизму⁴⁴. 9 серпня 1914 р. М. Меленевського прийнято у члени СВУ⁴⁵.

Із наближенням російських військ до Львова 25 серпня 1914 р. СВУ скерував Меленевського й Скорописа до Відня з дорученням створити віденську групу союзу, сконтактувати з парламентським послом Євгеном Олесницьким для налагодження посередництва у відносинах із урядовими чиновниками – прем'єр-міністром Карлом Штюргом (Karl von Stürgkh) або міністром закордонних справ Леопольдом Берхтольдом (Leopold von Berchtold). Важливим було для делегатів СВУ обговорити з консулом Е. Урбасом головні організаційно-фінансові, технічні, видавничі справи – підготовку цісарського маніфесту до українського народу та публікацію відозв до європейських народів. Меленевський і Скоропис мали повноваження виступати від імені СВУ, акцентуючи увагу на тому, що він не тільки закордонна еміграційна організація, а може представляти цілу Україну⁴⁶.

Ще перебуваючи у Львові, М. Меленевський та О. Скоропис вважали видруковану відозву австрійського цісаря до українського народу авторства Д. Донцова демагогічною прокламацією і зуміли переконати Урбаса в недоцільності її розповсюдження, бо вона матиме успіх лише тоді, коли Центральні держави «самі визнають

⁴⁰ Центральний державний історичний архів України, м. Львів (ЦДІАЛ України). Ф. 769. Оп. 1. Спр. 6. Арк. 2–5.

⁴¹ Харченко Н. «Я намагався совісно виконувати свої обов'язки громадянина УСРР...». С. 164.

⁴² Скоропис-Йолтуховський О. Мої «злочини». С. 200.

⁴³ Назарук Ю. Друга еміграційна доба життя і діяльності Олександра Скорописа-Йолтуховського... С. 258.

⁴⁴ Наша платформа. *Вістник Союзу визволення України* (Вістник). 1914. Ч. 1. С. 1–2.

⁴⁵ Library and Archives Canada (LAC). R-2297-O-3-E. Vol 7. File 3.

⁴⁶ Ibid.

право України на самостійність». За вказівкою МЗС Австро-Угорщини весь її наклад у 500 тис. примірників був знищений⁴⁷.

Згодом М. Меленевський і О. Скоропис на пропозицію Е. Урбаса склали новий проєкт маніфесту австро-угорського цісаря до українського народу і подали на апробацію генеральному штабу, пізніше – МЗС. Однак австрійський уряд виявився неготовим до такого радикального кроку, висунув проти нього багато контраргументів, відтак справа з ним «затягнулася» і подальша його доля залишилася невідомою навіть для членів Президії СВУ⁴⁸. Зрештою, безсумнівним було те, що проголосити маніфест в умовах тодішньої політичної ситуації було неможливим. В австрійському МЗС не до кінця розуміли й не надавали великого значення українському питанню, не розглядали його в загальній еволюції міжнародної ситуації на Сході Європи. Австрійські політики усвідомлювали, що створення незалежної Української держави неминуче стане притягальною силою для Східної Галичини, Буковини та Закарпаття, а також небезпечним явищем з огляду на австро-польські відносини та позицію Угорщини до українського питання⁴⁹.

У Відні, куди перемістився союз, була опублікована низка відозв, які ще у Львові склав М. Меленевський і схвалила Президія СВУ: до болгар, румунів, турків, шведів, чехів. У них наголошено, що Союз визволення України – організація українців, поневолених великою державою найближчого їм слов'янського народу, що не мають захисту й умов для національного розвитку на споконвічній землі своїх дідів і прадідів. У зверненнях зазначено, що СВУ бере на себе великий історичний обов'язок викрити брехню московського панславізму, боронити культуру і мир Європи від московського варварства, вирішити долю України. «Лише розбиття Росії і випертя її до етнографічних границь старого московського царства – наголошувалось у відозві до румунського народу, – кладе раз на все кінець російському імперіалізмові й обезпечує сусідів від російської інвазії»⁵⁰.

Ці відозви до народів нейтральних країн були передані до дипломатичних представництв деяких держав у Відні, розіслані до пресових агентств, важливих європейських періодичних видань та окремим політикам і дипломатам. Вони дали поштовх до зацікавлення українською справою з боку широких кіл західноєвропейської громадськості. Це – перші акти української закордонної політики від часів мазепинської еміграції, відкритий виступ на міжнародній арені наддніпрянців у ХХ ст. як представництва українського народу. Це був лише пролог до пізнішої інформаційно-дипломатичної акції союзу в різних країнах⁵¹.

У відозві «До громадської думки Європи», де Меленевський – основний автор, викрито провокативну роль Росії у світовій кризі, її панславістичні загарбницькі плани, наголошено, що «Росія розчавила Польщу, знесилила Туреччину, намагається захопити Дарданелли та Стамбул». Зазначено, що без відокремлення від Росії українських теренів найбільша її поразка у війні була би лише слабким ударом, після

⁴⁷ Назарук Ю. Друга еміграційна доба життя і діяльності Олександра Скорописа-Йолтуховського... С. 260.

⁴⁸ Патер І. Союз визволення України: проблеми державності і соборності. С. 116.

⁴⁹ Там само. С. 117.

⁵⁰ [Меленевський М.]. Відозва Союзу визволення України до румунського народу. *Вістник*. 1914. Ч. 1. С. 5.

⁵¹ Патер І. Союз визволення України: проблеми державності і соборності. С. 75–76.

якого імперія швидко б оговталася й продовжувала свою агресивну політику. «Лише вільна Україна, – наголошено у відозві, – зв’язана з тридержавним союзом, могла би через свою велику територію від Карпат аж до Дону і Чорного моря творити заборону для Європи проти Росії, яке раз на все зробило б нешкідливою експансію царизму». СВУ акцентував на великих жертвах українського народу проти Росії, вимагав міжнародної підтримки для справи незалежності України, переконуючи європейську громадськість, «що українська справа є рівночасно справою європейської демократії». «Щоби в часах, коли на побоевищах, що на них проливають свою кров тисячі українців, – відзначено у відозві, – рішається судьба народів Європи, не зісталося чужим для Європи повне зрозуміння нашої справи звертаємося з отсим покликом до громадської думки всіх народів, яких політичні інтереси в тій великій хвилі спільні з інтересами свободи і цивілізації»⁵².

Наріжним каменем діяльності СВУ було утворення самостійної Української держави, а фундаментом незалежності союз визнавав проведення радикальної земельної реформи на користь селянства, яка мала оздоровити соціально-економічні відносини на селі. Для реалізації постулату «земля і воля народу» він надавав великого значення проведенню національно-громадської роботи серед українського населення, пропаганді серед нього самостійницьких ідей у процесі зайняття арміями Центральних держав території Східної України⁵³.

Мар’ян Меленевський 18 серпня 1914 р. у листі до митрополита Андрея Шептицького писав, що «достоїнство нашої нації вимагає, щоб уряди (Австро-Угорщини і Німеччини) рахувалися з нами». Незалежно від того, чи Центральні держави окупують Україну, чи ні, завданням СВУ залишався розвиток самостійницького руху, і так поставлення цих «держав перед проблемою самостійності України як перед явищем, якого не можна оминати, з яким потрібно рахуватися», й загалом спонукати їх «передати владу в руки самих українців». Утворений провізоричний (тимчасовий) уряд «повинен бути складений з людей дуже рішучих, що тонко знають місцевий уклад життя на Україні»⁵⁴.

У тилу армій Центральних держав СВУ планував скликати Український національний конгрес – тимчасовий орган для формування правничо-державної організації українських земель, їхнього внутрішньополітичного устрою для реформування аграрних відносин тощо.

Однак події перших місяців війни не дозволили реалізувати головне практичне завдання СВУ – організувати роботу в тилу Центральних держав. Союз вважав тоді національну організаційно-політичну роботу неактуальною, такою, що вимагала окремого розроблення⁵⁵. Тому в той час основну увагу зосередив на представленні української справи перед урядами Центральних держав та її популяризації серед інших європейських народів, а також на пропаганді визвольних ідей серед власної суспільності, особливо військовополонених українців російської армії.

⁵² До громадської думки Європи! *Вістник*. 1914. Ч. 1. С. 2.

⁵³ Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України). Ф. 4405. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 5.

⁵⁴ ЦДАЛ України. Ф. 358. Оп. 2. Спр. 60. Арк. 5.

⁵⁵ ЦДАВО України. Ф. 4405. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 5.

Найуспішніше ця робота проводилася в Чорноморсько-балканських країнах, які СВУ розглядав як важливу оперативну базу для контакту з Україною й можливих воєнно-політичних дій на самій українській території у випадку вступу Балканських країн у війну на боці Центральних держав.

Наприкінці вересня 1914 р. представники СВУ Мар'ян Меленевський і Лев Ганкевич виїхали на Балкани для налагодження контактів з урядовими і громадськими колами країн Чорноморсько-балканського регіону, щоби сформувані в них прихильне ставлення до українських визвольних змагань та отримати необхідну допомогу для розгортання своєї діяльності.

Першою країною цього терену стала Румунія, яка після вибуху війни опинилася між «двома стільцями, не знаючи, на який сісти й що зі собою робити»⁵⁶. Тут 21 вересня 1914 р. відбулася у редакції газети «Lupta» («Боротьба») зустріч із тодішнім лідером румунської соціал-демократії Християном Раковським (Крстью Станчев), який заявив, що «українська справа є віссю балканської політики. Збудеться Україна – Балкани отримають базу для спокійного розвитку». «Цей пункт, – писав Меленевський до Президії СВУ, – Раковський пообіцяв розвинути ще більше в українському державницькому плані у публікаціях “Lupta”»⁵⁷.

Варто наголосити, що в Румунії не бракувало політичних сил, прихильних до української справи, які були навіть у парламентських колах, але не відігравали провідної ролі в румунській політичній думці. Румунські шовіністи мріяли про «Романіє маре» (Велику Румунію), яка виходила далеко за етнографічні кордони Румунії та збуджувала серед румунських громадян завойовницькі й асиміляційні апетити щодо сусідів. Цим пояснювалося їхнє заперечення українського народу та негативне ставлення до української справи, оскільки вона для них фактично не існувала. Навіть ті румуни, для яких буття українського народу не підлягало сумніву і які хотіли утворення самостійної Української держави для захисту своєї країни від російської небезпеки, теж не були позбавлені територіальних претензій щодо українських територій, включно з Одесою, і нагадували в цьому плані деякі польські та російські кола⁵⁸.

Перебування делегатів СВУ в Бухаресті було коротким. Зібравши потрібну інформацію про настрої в Румунії і залишивши відозви та видання союзу в редакції «Lupta», М. Меленевський та Л. Ганкевич поїхали до Софії.

Їхньому візиту передував отриманий Президією СВУ 14 вересня 1914 р. лист від Болгарського національного союзу за підписом його президента Т. Бойчева (ім'я не встановлено) та секретаря Ст. Чоукова (ім'я не встановлено), у якому висловлювалася надія щодо утворення Української самостійної держави. У листі-відповіді СВУ подякував болгарам за доброзичливе ставлення до національних стремлень українців⁵⁹.

У Болгарії делегатів СВУ сердечно вітала місцева преса. Меленевський 9 жовтня 1914 р. повідомляв Президії про зустріч з урядовцями і діячами Стамбулістської партії, які висловлювали бажання відстоювати інтереси українського народу. Він також інформував про головні політичні партії Болгарії, їхню орієнтацію у зв'язку з

⁵⁶ LAC. R-2297-0-3-E. Vol 15. File 25.

⁵⁷ Ibid.

⁵⁸ Патер І. Союз визволення України: проблеми державності і соборності. С. 91, 95.

⁵⁹ Болгарський Національний Союз до Союзу визволення України. *Вістник*. 1914. Ч. 1. С. 7.

війною та ставлення до українського питання. Меленевський наголошував на допомозі родини проф. Івана Шишманова в налагодженні відповідних зв'язків із болгарським політикумом і журналістським світом⁶⁰.

Напередодні приїзду М. Меленевського до Константинополя СВУ видав відозву до турецького народу, у якій закликав турків до боротьби з російським царизмом в ім'я спільних інтересів України та Туреччини⁶¹. Вона була надрукована 20 жовтня 1914 р. у часописі «Tasfir i Efkiar». Тут же вміщено інтерв'ю з Меленевським, де він розкрив долю українського народу в Росії та продемонстрував його прагнення до самостійного життя. Відозву передрукували всі головні турецькі газети, а в європейській пресі з цієї нагоди з'явилася низка статей, які детально передали зміст відозви й розмови з делегатом союзу⁶².

Ще до початку турецько-російської війни (29 жовтня 1914 р.) СВУ сподівався, що українська територія (Чорноморське узбережжя) опиниться в тилу турецької армії. Тому наприкінці вересня 1914 р. союз відрядив до Константинополя делегацію на чолі з М. Меленевським, поставивши їй завдання «придбати публічну опінію для української справи, для справи визволення народів Росії на користь війни з Росією»⁶³. Члени делегації Лонгин Цегельський і Степан Баран опублікували в турецькій пресі низку статей з історії України, надруковано турецькою мовою і брошуру Цегельського «Росія як гнобителька народів». Окрім того, СВУ у Стамбулі видав листівки-звернення до турецьких («Asker!» – накладом 25 тис. примірників, грудень 1914 р.) і російських («Солдаты русской армии!» – накладом 50 тис. примірників), а також до українських солдатів російської армії («Солдате – озирнись!» накладом 25 тис. примірників⁶⁴).

Важливу роль для розуміння українського питання відіграв збірник статей «Украина, Rusya, Türkiye» («Україна, Росія, Туреччина»), надрукований у Стамбулі турецькою мовою 1915 р., де, крім інших авторів, поміщена стаття Меленевського «Культурна праця українців». Ця книжечка призначалася для ознайомлення турецької суспільності з українською проблемою і мала відповісти на запитання, які ставили перед турецькою громадською думкою публікації про Україну, що протягом останніх місяців подавала турецька преса⁶⁵.

Союз планував за підтримки австро-угорських і німецьких військово-політичних кіл використати Туреччину в підготовці й організації Українського легіону, що мав разом із турецькими військами висадитися на Чорноморському побережжі й сформувати повстанський рух проти Росії на Півдні України. Мар'ян Меленевський провів низку зустрічей/конференцій із членами молодотурецького комітету і представниками уряду. Найвизначнішим успіхом для союзу під час перебування його представників у Константинополі була зустріч Меленевського з міністром внутрішніх справ Туреччини Талаат-беєм (Mehmed Talat Paşa), який від імені уряду визнав самостійницько-

⁶⁰ Патер І. Союз визволення України: проблеми державності і соборності. С. 96.

⁶¹ Відозва Союзу визволення України до турецького народу. Вістник. 1914. Ч. 2. С. 8–9.

⁶² ЦДАВО України. Ф. 4405. Оп. 1. Спр. 13. Арк. 13–14.

⁶³ Там само. Спр. 1. Арк. 1.

⁶⁴ Ereignisse in der Ukraine 1914–1922 deren Bedeutung und historische Hintergründe. S. 174, 177–190.

⁶⁵ Вістник. 1915. Ч. 7–8. С. 24.

державницькі інтереси українців і пообіцяв їм допомогти⁶⁶. Інформацію про цю подію розповсюдили всі австрійські та європейські часописи, її передавали телеграфні агентства.

У Константинополі Меленевський також встановив зв'язки з військовими колами Туреччини, зокрема з німецьким генералом Лиман-пашею (O. Liman von Sanders), а також із грузинськими політемігрантами і представниками німецьких дипломатичних кіл М. Ціммером (M. Zimmer) і Г. Небелем (H. Nebel). Від них він довідався, що зі вступом Туреччини у війну проти російської імперії плануються «інсургенізаційні (повстанські) акції» на Кавказі. Обговоривши це питання з тогочасним головою СВУ Миколою Залізником, Меленевський запропонував провести подібне на заселеній українцями Кубані та в районі Одеси, щоби спричинити повстання кубанських козаків і матросів Чорноморської ескадри. Він вважав також у випадку згоди Туреччини можливою участь у цих акціях кількох сотень українських добровольців⁶⁷.

Уже 2 жовтня 1914 р. австрійський посол у Туреччині маркграф Йоган Паллавічіні (Johan Pallavicini) повідомляв Відень, що повстання на Кавказі та Кубані значною мірою зорганізоване спеціальним німецько-турецьким комітетом, погоджене з німецькою амбасадю, а відповідальний за цю справу з турецького боку Сулейман Аскері-бей (Süleyman Askeri) погоджується на співпрацю із представниками СВУ тільки у випадку підтвердження австрійськими чинниками «лояльності» останніх.

МЗС Австро-Угорщини 4 жовтня 1914 р. схвалило повстанський план М. Меленевського, а 9 жовтня повідомило посла про підтримку «акції українських емісарів інсургенції на Чорноморській ескадрі»⁶⁸.

На початку листопада 1914 р. М. Меленевський обговорив із турецькими військовими представниками питання турецько-української співпраці. Йшлося про те, що після висадки на російському узбережжі Чорного моря турецьких сил малий український відділ повинен розгорнути повстанський рух⁶⁹. У зв'язку з цим М. Меленевський звернувся до австрійського уряду з проханням вислати до Туреччини експедиційний корпус із 500 українців – 400 січових стрільців і 100 військовополонених українців із табору Фрайштадт. Ці добровольці мали їхати потягом через Румунію до Туреччини в цивільному одязі по 25 осіб.

Однак уже під час остаточного уточнення операції з Меленевським у представника МЗС Австро-Угорщини Олександра Гойоса (Alexander Hoyos) виникли деякі побоювання щодо можливої участі кубанських українців в антиросійському повстанні. Він дещо заспокоївся, коли керівництво експедиційним корпусом запропонували полковникові австрійської армії графу Станіславові Шептицькому, рідному брату греко-католицького митрополита. 10 листопада 1914 р. той дав згоду очолити експедиційний корпус за умови надання йому необмеженого права ним командувати⁷⁰.

Проте підготовка українського експедиційного корпусу проходила з великими труднощами і закінчилася невдачею – до 1 грудня 1914 р. зголосилося лише

⁶⁶ Деклярація Талаат-бея. *Вістник*. 1915. Ч. 5–6. С. 1.

⁶⁷ Роздольський Р. До історії «Союзу визволення України». С. 38.

⁶⁸ Там само. С. 39.

⁶⁹ Там само. С. 40.

⁷⁰ Патер І. Союз визволення України: проблеми державності і соборності. С. 119–120.

20 добровольців⁷¹. Це пояснював передусім низький рівень свідомості полонених українців, оскільки, за словами О. Скорописа-Йолтуховського, «ще політичне рабство панувало на цілому просторі Росії»⁷².

У листопаді 1914 р., коли Січові стрільці вже були готові виїхати до Константинополя, з Туреччини несподівано прийшла звістка: турецький флот не зміг заволодіти Чорним морем, а війська не перетнули російського кордону, за винятком невеличкої території на Кавказі. Повстання в Україні та Кубані ставали неможливими. Так, Туреччина відмовилася проводити турецько-українську операцію і потреба у використанні усусів зникла.

Турецький військовий міністр Енвер-паша (İsmail Enver Paşa) 16 листопада 1914 р. заявив австро-угорському послу Йоганові Паллавічіні: якщо 500 українців під командуванням австрійських офіцерів захочуть розпочати військові операції, то він «в принципі згідний з ідеєю висадки експедиційного корпусу на Кавказі, але це було б можливим тільки тоді, коли було б забезпечене повне панування на Чорному морі, а цього поки що немає»⁷³. Австрійський уряд вирішив не відсилати українців до Константинополя, почав набагато скептичніше ставитися до можливості позитивного вирішення українського питання в будь-якій прийнятній для українців формі. Посол Й. Паллавічіні писав О. Гойосу, що він «взагалі не вірить в можливість заснування Української держави». На його думку, «це небезпечно вкладати в політичну калькуляцію непевні фактори, бо в такий спосіб наражаєшся на великі та гіркі розчарування»⁷⁴.

У Константинополі Мар'ян Меленевський зустрів свого давнього знайомого, соратника Льва Троцького – Олександра Гельфанда (Парвуса). Вони разом провели збори емігрантів із Росії, на яких Меленевський представив програму СВУ й закликав присутніх допомагати у створенні самостійної Української держави на чолі з вихідцем із монархічних династій Габсбургів або Гогенцоллернів. У листопаді 1914 р. Меленевський із Парвусом створили з політемігрантів групу «Українська соціал-демократія» (УСД), що спільно з осередками СВУ в Болгарії та Туреччині мала проводити антиросійську агітацію серед українців у зоні бойових дій і активно сприяти Австро-Угорщині, оскільки нібито лише вона «гарантує національні права України»⁷⁵.

Навесні 1915 р. Меленевський перемістив осідок групи УСД до Софії, де до неї, за даними департаменту поліції Росії, належали, крім Парвуса, Петро Бензя, Йосип Безпалко, Микола Ганкевич, Євген Гуцайло й ін. У травні 1915 р. група почала видавати свій друкований орган – газету «Робітничий прапор», де були опубліковані проекти програми і статут організації⁷⁶.

Від імені, за словами Я. Дашкевича, ефимерної групи УСД Парвус видав у Константинополі брошуру «На оборону демократії – проти царизму!», яка нелегально розповсюджувалася у Росії. Це – авторизований переклад із німецької мови зі спеціальною передмовою автора до українського видання, датованою груднем 1914 р.

⁷¹ Bihl Wolfdieter. Österreich-Ungarn und der «Bund zur Befreiung der Ukraine»... S. 521.

⁷² Терлецький О. Історія української громади в Раштаді 1915–1918. Київ; Ляйпціг, 1919. С. 18.

⁷³ Роздольський Р. До історії «Союзу визволення України». С. 31.

⁷⁴ Там само.

⁷⁵ Головченко В. Політичний портрет Мар'яна Меленевського. С. 104.

⁷⁶ Там само. С. 107.

В анонімному (мабуть, Меленевського) виступі наголошено, що Володимир Ленін (Владимир Ленин) недавно зробив заяву «про бажаність визволення України»⁷⁷. Зрозуміло, що тоді Меленевський ще не здогадувався, зрештою, не міг навіть припустити, якою неприємною для нього буде реакція лідера більшовиків на його лист, написаний наприкінці грудня 1914 р.

Варто зазначити, якщо Парвус підтримував позицію СВУ щодо незалежності України, то російські соціал-демократи на чолі з В. Леніним відкидали цю ідею, гостро виступали проти неї. Мар'ян Меленевський познайомився з Леніним ще 1906 р. на Стокгольмському конгресі та підтримував із ним зв'язки, незважаючи на критику останнього, що «Басок повернув до націоналізму і сепаратизму»⁷⁸.

Мар'ян Меленевський хотів заігувати більшовиків підтримувати позиції СВУ і, перебуваючи в Константинополі, 28 грудня 1914 р. написав Леніну до Швейцарії листа, в якому виклав програму союзу. Ленін у листі від 12 січня 1915 р. різко відповів: «Ми працюємо за зближення робітників різних (і особливо воюючих) країн, а ви, очевидно, залишаєтесь з буржуазією і урядом “своєї” нації. Нам не по дорозі»⁷⁹.

Отже, всі тогочасні російські партії різного ідейно-політичного напрямку (від чорносотенців до більшовиків), уся російська суспільність негативно ставилися до діяльності СВУ, прагнули в будь-якій формі зберегти цілість імперії, для них любов до України закінчувалася там, де починалася її державна незалежність.

Після невдачі Константинопольської акції становище СВУ на початку 1915 р. помітно погіршилося. Все це відбувалося під тиском австрійського прем'єр-міністра графа Карла фон Штюрґка (Karl von Stürgkh), що був аж занадто прискіпливим до українського руху, а також зміни в січні 1915 р. керівництва зовнішньополітичного відомства (замість графа Леопольда Берхтольда (Leopold von Berchtold) став барон Стефан Буріан (Stefan von Burian)). Відтак Австро-Угорщина різко змінила ставлення до державної незалежності України⁸⁰. Зменшувалося фінансування СВУ, МЗС вимагало перенесення діяльності організації за межі Австро-Угорщини. Таке ставлення австро-угорських урядових чиновників до СВУ підтримувало, за згодою свого уряду, й німецьке посольство у Відні⁸¹. Олександр Гойос, як керівник політичного відділу МЗС, що симпатизував СВУ, змушений був піти у відставку, а Президія союзу сподівалася, що справа якось вирішиться⁸².

У квітні 1915 р. стався формальний розрив СВУ з австро-угорським урядом. Мар'янові Меленевському, який у Президії СВУ безпосередньо відповідав за відносини з Німеччиною, за допомогою німецького дипломата Ціммера вдалося досягти компромісу, згідно з яким Берлін і Відень припиняли будь-які зв'язки з СВУ, але австрійський уряд дозволяв членам союзу й надалі перебувати в монархії, залишити йому джерела можливого забезпечення, надавати допомогу в кожному конкретному

⁷⁷ Дашкевич Я. Турецько-українські взаємовідносини в першій половині ХХ століття. Інформаційні стосунки: національний аспект. URL: shron.3.chtevo.org.ua

⁷⁸ Ленін В. І. Лист О. М. Лолі. Повне зібрання творів. Київ, 1975. Т. 48. С. 199.

⁷⁹ Ленін В. І. Лист Баскові. Повне зібрання творів. Київ, 1975. Т. 49. С. 47.

⁸⁰ LAC. R-2297-0-3-E. Vol. 10. File 8.

⁸¹ Скоропис-Йолтуховський О. Мої «злочини». С. 211.

⁸² Там само. С. 206–208.

випадку та продовжити національно-освідомлювальну та культурно-освітню працю в таборах полонених українців під контролем військового відомства⁸³.

Зрозуміло, що все це вплинуло на Меленевського, позбавило його сподівань на австро-німецьку допомогу у здобутті Україною державної незалежності. Він, ніби виправдовуючись за свої невдачі, у статті «Власними силами» наголошував, що провідним тогочасним українським політичним організаціям дорікали за те, що ті для своєї національно-визвольної справи шукали допомоги в урядів Австрії і Німеччини, а тим більше Туреччини. Автор нагадував опонентам, що й «благородні революціонери-демократи визвольної-об'єднаної Італії шукали помочі у реакційного монарха Франції Наполеона III, а болгарські борці за волю і демократію – кликали на поміч навіть російського деспота-царя!». Меленевський доводив, що немає значення, яка «сила падає в дану історичну хвилину на млин долі». І тому союз хотів лише використати «для власних українських народних цілей ті сили, що били в сей момент на наш млин». Він закликав українців не падати духом, а проводити українську роботу для народу, пов'язувати її із загальним ділом для національно-революційного піднесення. «Тож з шабля на шабель власними силами, – наголошував М. Меленевський, – далі до невпинної роботи задля народу, якби не повернулось в цей момент колесо історії»⁸⁴.

Заклик М. Меленевського до українського політикуму щодо безупинної праці для свого народу підтверджувала його діяльність у Президії Загальної української ради як постійного представника СВУ, зокрема щодо єдності всіх українців у звільненні своїх земель із-під російської займанщини та створення самостійної держави.

Мар'ян Меленевський стверджував, що розвинені в роки війни національні сили зможуть допомогти українському народові в найскладніших обставинах пришвидшити години його бажаного звільнення від московського ярма. Він наголошував, що ставлення російського уряду до українців виразно демонструвало, що «непрохідна прірва між українцями і росіянами не зменшилася, а, навпаки, значно поглибилася». У свідомості українців щораз чіткіше вимальовувалося розуміння того, що інтереси Російської держави чужі й ворожі для них. Ідея самостійності України оволодівала народними масами. Радикальні зміни в настроях і поглядах українців та їхні національно-визвольні змагання в часі війни тільки міцніли, набиралися більшої сили.

Лютнева революція 1917 р. лише наблизила плани українців. «Вістник СВУ» 19 березня повідомив про політичний переворот у Росії. Діячі союзу вітали революцію, бажали якнайшвидшого переможного її закінчення та цілковитої ліквідації старого політичного ладу. Мар'ян Меленевський із радістю відзначав: «Таки діждалися, прийшло справжнє, велике свято й на нашу вулицю! І ми не помилилися, оцінюючи з вибухом війни суспільно-політичні сили Росії та їх розвиткові тенденції таким способом, що політичних реформ і визволення українського народу від гніту московсько-царського деспотизму не можна сподіватися при перемозі царизму, а лише при його поразці у війні. А вибух сучасної революції ще раз нагадує, що ми, як і всі “переможці” в російським таборі, мали повну рацію»⁸⁵.

⁸³ Патер І. Союз визволення України: проблеми державності і соборності. С. 14.

⁸⁴ Меленевський М. Власними силами. *Вістник*. 1915. Ч. 15–16. С. 1–2.

⁸⁵ Меленевський М. Наше відношення до революції в Росії. *Вістник*. 1917. Ч. 16. С. 241.

Щоправда, більшість українських соціал-демократів, серед них і Меленевський, які в ті революційні часи перебували за кордоном, не виявляли особливої запопадливості щодо участі в цих подіях й не дуже прагнули дістатися до Києва. На мою думку, на заваді активного долучення багатьом діячам українського руху в національно-державні процеси у Наддніпрянщині стояла їхня причетність до створення і праці СВУ.

До того ж додалося звинувачення військового міністерства Росії Центральної Ради в германофільстві та співпраці зі СВУ, проти якого російський Генштаб висунув сфабриковані контррозвідкою інсинуації⁸⁶.

Михайло Грушевський, не бажаючи поширення різних наклепницьких сенсацій проти українського парламенту, 21 серпня 1917 р. на засідання Малої Ради заявив, що СВУ кілька разів у різних справах, останній раз у травні⁸⁷, звертався до Центральної Ради, однак та не мала і не може мати ніяких відносин із цією організацією, а після війни – «час покаже». Згодом М. Грушевський категорично стверджував, що між СВУ й українськими організаціями в Росії існують різниці. Він наголошував, що від початку війни наддніпрянці визначили своє негативне ставлення до Росії, зайняли нейтральну позицію, не бажаючи, однак, «стати у такому випадку авантюристами у політиці, як поступили члени Союзу перед цілим світом з першого дня, запламувавши себе співробітництвом з людьми, які вкінці кінців, до певної міри, залежали від Центральних держав»⁸⁸.

Зрозуміло, що в часі війни, за словами В. Дорошенка, багатьох «охрещували» «зрадником вітчизни» чи «шпіоном», зокрема Масарика та Грушевського, а членів союзу різні «приятелі» позиціонували перед урядами Центральних держав москалями і російськими шпигунами⁸⁹.

Напевно, на тому етапі української революції М. Грушевський ще не хотів і не міг розірвати відносини з Тимчасовим урядом, сподіваючись урегулювати з ним усі питання. Зрештою, він не мав можливості тоді передбачити майбутній перебіг подій – упадок Тимчасового уряду, зміну уряду в Петрограді, здійснення соціального перевороту – все це розв'язало руки Центральній Раді.

Але навіть тоді, у листопаді 1917 р., Центральна Рада офіційно відмовилася, як раніше це зробив Тимчасовий уряд, прийняти О. Скорописа-Йолтуховського, який привіз до Києва «наказ» 20 тис. вояків-українців незалежницького спрямування щодо сповнення їхнього «основного ідеалу повної державної самостійності українського народу»⁹⁰. Політичний потенціал і міжнародний досвід СВУ виявилися непотрібними для амбітного керівництва УНР. Зрозуміло, що піти на службу до Гетьманату, як це

⁸⁶ Патер І. Союз визволення України: проблеми державності і соборності. С. 253.

⁸⁷ Тут йшлося про ухвали Президії СВУ від 6 травня 1917 р., у яких визнано Центральну Раду й Український національний конгрес виразниками волі українського народу, прагнення координації своєї діяльності з ними, обмеження своєї праці до оборони прав українського населення в зайнятих Центральними державами українських областях, популяризації у країнах Заходу визвольних змагань українців, ведення національно-освідомлювальної роботи серед військово-полонених українців у таборах Австро-Угорщини і Німеччини (Ухвали Президії Союзу визволення України. *Вістник*. 1917. Ч. 19. С. 289–290).

⁸⁸ ЦДІАЛ України. Ф. 309. Оп. 1. Спр. 2020. Арк. 17–18; Нова Рада. 1917. 22, 23 серпня.

⁸⁹ Дорошенко В. Відповідь напасникам. Відень, 1917. С. 15.

⁹⁰ Перша українська конференція в Німеччині. *Вільне слово*. 1917. 9 травня.

зробили Д. Донцов і О. Скоропис-Йолтуховський, М. Меленевський, як переконаний прихильник соціал-демократичного шляху розвитку незалежної України, не збирався⁹¹.

Мар'ян Меленевський у той час уже перебував у Києві й разом з Олександром Скоропис-Йолтуховським та Євгеном Голіцинським, членом київського комітету союзу, на нараді 26 квітня 1918 р. прийняли проект плану щодо саморозпуску СВУ, який погодили з Володимиром Дорошенком у Львові й передали Андрієві Жукову до Відня. Пізніше останній згадував, що план-проект він відтворив на основі чернетки, яка випадково збереглася під час обшуку в Києві на квартирі племінниці дружини Євгенії Гайдаренко⁹².

30 червня 1918 р. була опублікована заява про саморозпуск Союзу визволення України за підписом А. Жука. Члени організації вважали, що здобуття Україною державної незалежності й утворення легальних українських репрезентаційних органів підтверджувало виконання його основного завдання⁹³.

За даними Наталії Харченко, дослідниці життєвого шляху Мар'яна Меленевського, й наведеного факту, він 1918 р. разом із дружиною і маленьким сином Іваном уже перебував у Києві, де відкрив приватну торгівлю та зайнявся посередницькими операціями. Наприкінці 1919 р. Меленевського, як людину знаючу, з практичним досвідом і зв'язкам, уряд Директорії УНР скерував до Лондона в якості радника її дипломатичної місії на чолі з Миколою Стаховським. Її завдання полягало в лобюванні інтересів України в уряді Великої Британії під час роботи Паризької мирної конференції. Тому на ефективність роботи покладали великі сподівання⁹⁴.

Виїзд Меленевського до Лондона підтверджував лист Скорописа-Йолтуховського від 13 листопада 1919 р. із Відня до Євгена Чикаленка: «Тут тепер з Кам'янця [там у той час знаходився уряд Директорії – *I. П.*] через Варшаву проїздом на Лондон знаходиться Меленевський... На жаль, ніяких новин про Київ він зовсім не привіз..., окрім, хіба того загального факту, що по денікінській статистиці у Києві відсоток українців зріс більш ніж у двоє, малороси впали з 8 на 2 %, і відсоток москалів абсолютно зменшився і не виносить вже 45 %»⁹⁵.

Однак після невдачі переговорів Директорії з Антантою, підписання у квітні 1920 р. договору з Польщею, за яким визнавалася окупація території Східної Галичини, Холмщини, Підляшшя, Полісся і Волині, зникла необхідність подальшої роботи місії.

Мар'ян Меленевський залишився в Лондоні, де з 1921 р. працював агентом у представництві Центральної комісії допомоги голодуючим, створеної в Україні, і збирав кошти для допомоги українському селянству, яке вимирило.

Наприкінці 1922 р. він очолив лондонську агенцію новоутвореного змішаного радянсько-німецького торгового товариства «Vostwag». Йому доводилося у службових справах багато роз'їжджати Європою. Зустрічався з багатьма знайомими українцями, серед них і Д. Дорошенко, з яким побачився у Берліні весною 1923 р. Як відомо, тоді Меленевський остаточно підтвердив службу в більшовиків. Свій перехід до них він з'ясував та умотивував у статті «Куди йти?», надрукованій у радянофільському

⁹¹ Головченко В. Політичний портрет Мар'яна Меленевського. С. 108.

⁹² LAC. R-2297-O-3-E. Vol. 15. File 5.

⁹³ Вістник політики, літератури й життя. 1918. Ч. 26. С. 393.

⁹⁴ Харченко Н. «Я намагався совісно виконати свої обов'язки громадянина УСРР...». С. 165.

⁹⁵ Чикаленко Є. Щоденник. 1919–1920. Київ; Нью-Йорк, 2005. С. 162–163.

місячнику «Нова громада», що виходив у Відні. У ній відкрито підтримав утвердження більшовицької влади в Україні та її національну політику⁹⁶.

Дмитро Дорошенко згодом згадував, що, зустрівшись із Меленевським, він «на правах старого товариша запитав його, як це він од праці в Союзі визволення України докотився до служби у більшовиків». Той відповів, що «треба служити своєму народові при всяких обставинах і при всяких умовах». «Отже, – наголошував Д. Дорошенко, – свою співпрацю з більшовиками він вважав за службу інтересам українського народу. Безумовно, в його устах це звучало щиро». Очевидно, Дорошенко не поділяв такого вибору, але добре знав, що Меленевський був «дуже експансивної, палкої вдачі, готовий перекидатися з однієї крайності в другу і дійсно не раз такі скоки робив, але робив їх щиро і з переконання... продажною людиною він не був»⁹⁷.

У 1923 р. Меленевський – працівник лондонського представництва Укрзовнішторгу, згодом – заступник секретаря організованого в Лондоні Об'єднаного представництва української кооперації – «Коопукра», з досить значним на той час капіталом у 30 тис. фунтів стерлінгів⁹⁸.

До «Коопукри» входили всі центральні кооперативні спілки, а головним напрямом діяльності було посередництво в закупівлі кооперативами закордонних товарів – продуктів харчування, різних матеріалів для їхнього зберігання та транспортування, мінеральних добрив, техніки для різних видів сільського господарства.

Від 1927 р. і до початку 1930 р. «Коопукра» займалася передовсім реалізацією різних товарів птахівництва, тваринництва, молочної продукції, городництва, садівництва, проводила велику маркетингову роботу. У 1928/1929 господарському році операції «Коопукри» сягнули майже півмільйона фунтів стерлінгів⁹⁹.

У зв'язку з колективізацією, т. зв. розкуркуленням селянських господарств, почався наступ на кооперацію, ліквідовувалися її представництва. У 1930 р. закрито лондонське представництво «Коопукри», і Меленевський разом з іншими працівниками повернувся до Радянського Союзу. За рознарядкою Наркомату торгівлі його призначено на посаду штатного доповідача з питань сільськогосподарського експорту Української зовнішньоторговельної палати¹⁰⁰.

Мар'яна Меленевського раптово заарештували восени 1930 р. Він нічим не міг цього пояснити, стверджуючи на допиті у ДПУ УСРР: «Загалом я намагався совісно виконувати свої обов'язки громадянина УСРР. Це можуть підтвердити всі ті товариші, з якими мені доводилось працювати в Лондоні». Розмірковуючи щодо причин арешту, Меленевський категорично твердив: «В активну політику, в справжньому розумінні цього слова Коопукра на основі розпоряджень Н[ародного] К[омісаріату] Т[оргівлі] не могла втручатись... Рішучо заявляю, що з жодними ворогами (українцями чи неукраїнцями) Радянського Союзу Коопукра в цілому і її співробітники зокрема не злигувались і не переплітались і рішуче відкидаю подібні наклепи на себе»¹⁰¹.

⁹⁶ Меленевський М. (Іван Гилька) Куди йти? Відень, 1923. Ч. 1. С. 33–40.

⁹⁷ Дорошенко Д. З історії української політичної думки за часів світової війни. Прага, 1936. С. 40.

⁹⁸ Харченко Н. «Я намагався совісно виконувати свої обов'язки громадянина УСРР...». С. 165.

⁹⁹ Там само. С. 165–167.

¹⁰⁰ Там само. С. 167.

¹⁰¹ Там само.

Однак усі висловлені Меленевському звинувачення – участь в Українському національному центрі, Блоці українських та галицьких антирадянських партій і окремих груп української контрреволюційної громадськості – не були доведені. За півтора року, 10 травня 1932 р., слідство у його справі закрили за недоведеністю складу злочину і М. Меленевського звільнили з-під варті¹⁰².

Наступні 5 років він працював консультантом відділу постачання Головшовку Наркомату легкої промисловості СРСР. За обвинувачення в участі у контрреволюційній терористичній організації Меленевського заарештували органи Народного комітету внутрішніх справ (НКВС). За вироком військової колегії Верховного суду СРСР від 20 січня 1938 р. його того ж дня розстріляли. Він похований на Бутовському розстрільному полігоні НКВС поблизу підмосковного радгоспу «Комунарка». Реабілітований 1 серпня 1957 р.¹⁰³.

Підсумовуючи, можна ствердити, що, незважаючи на свої пошуки, хитання, здобутки і втрати, М. Меленевський завжди стремів працювати на користь своєму народові, був відданим, незалежно від змісту та форми, українській державності.

REFERENCES

- Basok [Melenevskiy M.]. (1911). Do roboty cherez yednannia. *Nash Holos*, 11–12, 505 [in Ukrainian].
- Bolharskyi Natsionalnyi Soiuz do Soiuzu vyzvolennia Ukrainy. (1914). *Vistnyk*, 1, 7 [in Ukrainian].
- Chykalenko, Ye. (2005). *Shchodennyk. 1919–1920*. Kyiv; New York [in Ukrainian].
- Dashkevych, Ya. *Turetsko-ukrainski vzaiemovidnosyny v pershii polovyni XX stolittia. Informatsiini stosunki: natsionalnyi aspekt*. Retrieved from <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/37064/04-Dashkevich.pdf> [in Ukrainian].
- Deklaratsiia Talaat-beia. (1915). *Vistnyk*, 5–6, 1 [in Ukrainian].
- Do hromadskoi dumky Yevropy! (1914). *Vistnyk*, 1, 2 [in Ukrainian].
- Doroshenko, D. (1936). *Z istorii ukrainskoi politychnoi dumky za chasiv svitovoi viiny*. Prague [in Ukrainian].
- Doroshenko, V. (1917). *Vidpovid napasnykam*. Vienna [in Ukrainian].
- Fediukov, O. (2017). *Ukrainska sotsial-demokratychna spilka na pochatku XX st.: u poshukakh ideino-politychnoi identychnosti*. Kamianets-Podilskyi [in Ukrainian].
- Hermaize, O. (1926). *Narysy z istorii revoliutsiinoho rukhu na Ukraini*. Kyiv [in Ukrainian].
- Holovchenko, V. (2000). Politychnyi portret Mariana Melenevskoho. *Kyivska staryna*, 4, 97 [in Ukrainian].
- Hornikiewicz, Von T. (1966). *Ereignisse in der Ukraine 1914–1922 deren Bedeutung und historische Hintergründe* (Vol. 1). Philadelphia [in German].
- Kharchenko, N. (2005). «Ia namahavsia sovisno vykonuvaty svoi oboviazky hromadianyna USRR...». In *Reabilitovanyi istoriieiu. Kharkivska oblast* (B. 1, Pt. 1). Kyiv; Kharkiv [in Ukrainian].
- Kolesnyk, V. (2004). Ukrainska sotsialistychna partiia. Stvorennia, prohramno-tematychni zasady, diialnist. *Istorychnyi zhurnal*, 8, 84–90 [in Ukrainian].

¹⁰²Там само. С. 168.

¹⁰³Реабілітовані історією. Харківська область. Київ; Харків, 2005. Кн. 1. Ч. 1. С. 168, 747.

- Lenin, V. I. (1975). Lyst Baskovi. In *Povne zibrannia tvoriv* (Vol. 49, p. 47). Kyiv [in Ukrainian].
- Lenin, V. I. (1975). Lyst O. M. Loli. In *Povne zibrannia tvoriv* (Vol. 48, p. 199). Kyiv [in Ukrainian].
- Levynskiy, V. (1936). Naddnyprianska politychna emihratsiia u Lvovi v rr. 1904–1905. In *Symon Petliura v molodosti. Zbirka spomyniv* (pp. 78–85). Lviv [in Ukrainian].
- [Melenevskiy M.]. (1914). Vidozva Soiuzu vyzvolennia Ukrainy do rumunskoho narodu. *Vistnyk*, 1, 5 [in Ukrainian].
- Melenevskiy, M. (1915). Vlasnymi sylamy. *Vistnyk*, 15–16, 1–2 [in Ukrainian].
- Melenevskiy, M. (1917). Nashe vidnoshennia do revoliutsii v Rosii. *Vistnyk*, 16, 241 [in Ukrainian].
- Melenevskiy, M. (1923). (*Ivan Hylka*). *Kudy yty?* (Pt. 1). Vienna [in Ukrainian].
- Nasha platforma. (1914). *Vistnyk Soiuzu vyzvolennia Ukrainy* (*Vistnyk*), 1, 1–2 [in Ukrainian].
- Nazaruk, Yu. (2007). Druha emihratsiina doba zhyttia i diialnosti Oleksandra Skoropysa-Yoltukhovskoho (naperedodni ta pislia pochatku Pershoi svitovoi viiny). *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka Akademiia». Istorychni nauky*, 9, 256–267 [in Ukrainian].
- Nova Rada. (1917, Serpen 22, 23) [in Ukrainian].
- Nova ukrainska partiia. (1905, Cherven 17 (30)). Dilo [in Ukrainian].
- Pater, I. (2000). *Soiuz vyzvolennia Ukrainy: problemy derzhavnosti i sobornosti*. Lviv [in Ukrainian].
- Persha ukrainska konferentsiia v Nimechchyni. (1917, Traven 9). *Vilne slovo* [in Ukrainian].
- Reabilitovani istoriieiu. Kharkivska oblast. (2005). (B. 1, Pt. 1). Kyiv; Kharkiv [in Ukrainian].
- Rozdolskiy, R. (1969). Do istorii «Soiuzu vyzvolennia Ukrainy». *Ukrainskyi samostiinyk*, 1, 2 [in Ukrainian].
- Skoropys-Yoltukhovskiy, O. (1920–1921). Moi «zlochyny». *Khliborobska Ukraina*, 2 (II–IV) [in Ukrainian].
- Stvorennia ukrainskykh politychnykh partii. Ukrainska sotsialistychna partiia. Retrieved from eshool.dn.ua [in Ukrainian].
- Terletskiy, O. (1919). *Istoriia ukrainskoi hromady v Rashtati 1915–1918*. Kyiv; Leipzig [in Ukrainian].
- Ukhvaly Prezydii Soiuzu vyzvolennia Ukrainy. (1917). *Vistnyk*, 19, 289–290 [in Ukrainian].
- Vidozva Soiuzu vyzvolennia Ukrainy do turetskoho narodu. (1914). *Vistnyk*, 2, 8–9 [in Ukrainian].
- Vistnyk polityky, literatury y zhyttia*. (1918), 26, 393 [in Ukrainian].
- Vistnyk*. (1915), 7–8, 24 [in Ukrainian].
- Wolfdieter, B. (1965). Österreich-Ungarn und der «Bund zur Befreiung der Ukraine». In *Österreich und Europa. Festgabe für Hugo Hantch zum 70. Geburtstag*. Graz; Wien; Köln [in German].

Ivan PATER*Doctor of Historical Sciences, Professor**Chief Researcher at the Department of Contemporary History**I. Krypiakevych Institute of Ukrainian Studies of NAS of Ukraine**ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4340-7735>**e-mail: I.Pater@nas.gov.ua***«HE WAS NOT A CORRUPT PERSON»****(sketches to a political portrait of Marian Melenevskiy)**

The paper scrutinizes the beginning of Marian Melenevskiy's revolutionary activities, his participation in student movements, peasant strikes, founding the organization of rural workers, and the distribution of campaign pieces among the peasants with a call to defend their economic rights, for which he was exiled. His close cooperation with the Ukrainian Socialist Party, its material support, and recognition of the program are stressed, as well as his quite significant financing of the Revolutionary Ukrainian Party and enthusiastic activity in its Foreign Committee. Differences between the political emigrants-erupists and the Central Committee of the RUP in Naddniprianshchyna region on the issue of the party's status are pointed out: regarding unification with the Russian Social Democratic Workers' Party (RSDWP) or preserving the organization's full party independence.

The negation by M. Melenevskiy's group of the national principle in the Ukrainian labor movement and slogans of the autonomy of Ukraine led to the split of the RUP into two organizations – the Ukrainian Social Democratic Union and the Ukrainian Social Democratic Labor Party. Emphasis is placed on the merging of the Union with the RSDWP, its transition to the class struggle basis, neglecting a national factor by members of the Union, and non-recognition of Ukraine's independence postulate. Additionally, there are noted the Union's activities success during the elections to the II State Duma in 1907, and its defeat during the reaction to provocateurs' denunciation, the arrest of its members, Melenevskiy's unsuccessful attempt to revive the organization's activities abroad and in Ukraine.

Dynamic activities of Melenevskiy in the Union for the Liberation of Ukraine (ULU), created with the outbreak of World War I, are revealed. The author stresses Melenevskiy's co-authorship of ULU's appeals to the European peoples, conducting extensive information and diplomatic work in the Black Sea-Balkan region, in particular in Turkey, in an attempt to use it as a springboard for Ukrainian insurgent actions on the Black Sea coast, his cooperation with Turkish government factors and the recognition of independent state aspirations of Ukrainians.

A negative attitude of the Russian social democrats to Melenevskiy's state ideas is shown, and his focus only on his national forces in achieving the state independence of Ukraine is highlighted. While welcoming the February revolution in Russia, he hoped for the total liberation of the Ukrainian people from Moscow despotism and refused to participate in the work of the Hetman's government. His diplomatic activities and work in various Soviet trade and cooperative offices in London are highlighted. To sum up, the unreasonableness of the first and second arrests of M. Melenevskiy and the shooting execution sentence handed down by the relevant judicial authorities of the USSR are shown.

Keywords: Marian Melenevskiy, Union, Union for the Liberation of Ukraine (ULU), Bolsheviks, trade and cooperative representative offices.